

Araştırma Makalesi (Research Article)

**TÜRKİYE’DE 81 İL BAZINDA HAZIRLANAN DOĞA TURİZMİ MASTER PLANLARININ
EKOTURİZM PLANLAMA İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
(EVALUATION OF NATURE TOURISM MASTER PLANS PREPARED FOR 81 PROVINCES IN
TURKEY WITHIN THE SCOPE OF ECOTOURISM PLANNING PRINCIPLES)**

Turan OKUL^{1*} (orcid.org/0000-0003-2129-3271)

¹Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, Bişkek, Kırgızistan

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de 2013-2023 yılları arasında il bazında hazırlanan doğa turizmi master planlarını ekoturizm planlama ilkeleri çerçevesinde değerlendirmek amaçlanmaktadır. Araştırmada, erişilebilen 79 il planı doküman analizi ve içerik analizi birlikte kullanılarak incelenmiştir. Analiz sürecinde, uluslararası literatüre dayalı olarak oluşturulan yedi ilke ve 16 göstergeden oluşan bir kodlama çerçevesi kullanılmış; her bir plan 0/1 kod matrisi üzerinden değerlendirilmiş ve bulgular sayı ve yüzde değerleriyle desteklenmiştir. Bulgular, planların ekoturizm planlama ilkeleriyle tam ve dengeli bir uyum göstermediğini ortaya koymaktadır. Planlarda en sık karşılaşılan unsurlar taşıma kapasitesi ve ziyaretçi yönetimi araçlarıdır. Buna karşılık hassas alan zonlaması, çevresel etki değerlendirmesi, somut olmayan kültürel miras, gelir paylaşım modeli, yerel tedarik ve istihdam hedefleri, entegre kaynak yönetimi, kurumlar arası koordinasyon yapısı, risk-afet-iklim uyumu ve düşük etki ilkeleri gibi temel unsurların planlarda yer almadığı belirlenmiştir. İzleme ve değerlendirme mekanizmalarının da son derece sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye’de doğa turizmi master planlarının belge varlığı açısından yaygın, ancak ekoturizm planlamasının sosyal, ekonomik ve yönetsel boyutlarını bütüncül biçimde yansıtmaya ve uygulanabilir bir çerçeve üretme bakımından yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, daha açık uygulama araçları içeren, izlenebilir, yerel katılımı ve yerel faydayı güçlendiren bir planlama yaklaşımına ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmış ve öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm planlaması, Master Planlar, Doğa Turizmi, Ekoturizm

Abstract

This study aims to evaluate the Nature Tourism Master Plans prepared at the provincial level in Turkey between 2013 and 2023 within the framework of ecotourism planning principles. A total of 79 accessible provincial plans were examined through a combination of document analysis and content analysis. The analytical framework consisted of seven principles and 16 indicators derived from the international literature. Each plan was coded through a 0/1 matrix, and the findings were supported by frequencies and percentages. The results show that the plans do not demonstrate full or balanced alignment with ecotourism planning principles. Carrying capacity and visitor management tools emerged as the most frequently identified elements in the plans. In contrast, several core components were entirely absent, including sensitive area zoning, references to environmental impact assessment, intangible cultural heritage, benefit-sharing models, local procurement and employment targets, integrated resource management, inter-institutional coordination structures, risk-disaster-climate adaptation, and low-impact principles. Monitoring and evaluation mechanisms were also found to be highly limited. Overall, the findings indicate that although Nature Tourism Master Plans in Turkey are widespread as planning documents, they remain insufficient in reflecting the social, economic, and governance dimensions of ecotourism planning in a holistic way and in producing an implementation-oriented framework. Accordingly, the study concludes that a more actionable and traceable planning approach is needed, one that strengthens local participation, local benefit, and implementation capacity.

Keywords: Tourism Planning, Master Plans, Nature Tourism, Ecotourism

*Sorumlu yazar: turan.okul@manas.edu.kg

DOI: 10.33083/joghat.2026.630

Giriş

Turizm, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel ölçekte hızla büyüyen bir sektör haline gelmiş, bu süreçte turizmin ekonomik getirileri ülkeler tarafından öncelikli bir hedef olarak görülmüştür. 1960'lı ve 1970'li yıllarda kitlesel turizm hareketlerinin artmasıyla birlikte birçok destinasyon, planlı bir gelişim sürecinden geçmeden turizm faaliyetlerini hızlandırmış, turizmin ekonomik faydalarına odaklanarak çevresel ve sosyal etkilerini göz ardı etmiştir. Ancak zamanla, plansız ve kontrolsüz turizm büyümesinin doğal ve kültürel kaynakları tehdit ettiği ve uzun vadede sürdürülebilir bir kalkınma modeli oluşturulmadan turizmin devam ettirilemeyeceği anlaşılmıştır. Bu farkındalık, destinasyon yönetimlerini turizm planlamasını daha bütüncül bir çerçevede ele almaya yöneltmiştir. Başlangıçta hazırlanan ilk turizm planlarında, yine ekonomik kalkınma ve gelir elde etme ön planda tutulmuş, sürdürülebilirlik ve kaynak yönetimi konuları ikinci planda kalmıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren, turizmin çevresel etkileri daha fazla gündeme gelmiş ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri planlamalara eklenmeye başlamıştır.

Turizm planlaması, yalnızca plan üretmeye indirgenebilecek teknik bir faaliyet değil; farklı çıkarların, kurumsal kapasitenin ve uygulama araçlarının iç içe geçtiği bir süreç olarak ele alınmaktadır (Hall, 2008). Bu bakış açısından, turizm gelişiminin ekonomik getiriler üretmesi tek başına yeterli değildir; planların çevresel etkileri sınırlayacak, sosyo-kültürel gerilimleri yönetecek ve yerel düzeyde uygulanabilirlik sağlayacak mekanizmaları kurması beklenmektedir (Hall, 2008; Inskeep, 1988). 2000'li yıllara gelindiğinde, sürdürülebilir turizm yaklaşımı daha geniş bir perspektiften ele alınarak turizm planlamasının sosyo-kültürel boyutu da vurgulanmaya başlanmıştır. Sürdürülebilir turizm planlaması literatürü de planlamanın çevresel planlama ile ilişkisini ve kaynakların aşırı kullanımını önlemeye dönük analiz-temelli karar ihtiyacını vurgulamaktadır (Angelevska-Najdeska ve Rakicevik, 2012). Bu nedenle, doğa temelli turizm türlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte planların iyi niyet beyanı düzeyinde kalmayıp, somut yönetim araçları ve izleme düzenekleri üzerinden değerlendirilebilir hale gelmesi önem kazanmıştır. (Burns, 2004; Hall, 2008).

Bu süreçte doğa temelli turizm türleri giderek daha fazla planlamaların içine dahil edilmeye başlanmış ve ekoturizm, kırsal turizm, doğa yürüyüşleri ve milli park turizmi gibi farklı turizm türleri ön plana çıkmıştır. Çevresel planlamaya duyulan ihtiyaç, ekoturizmin sürdürülebilir turizm stratejilerinde önemli bir yer edinmesine yol açmıştır. Türkiye'de, doğa temelli turizmi desteklemek ve sürdürülebilir bir çerçevede yönlendirmek amacıyla 81 il bazında doğa turizmi master planları hazırlanmıştır. 2013-2023 Doğa Turizmi Master Planları, Türkiye'nin doğa turizmi potansiyelini değerlendirmeyi ve sürdürülebilir turizm uygulamalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Ancak, bu planların ekoturizm planlama ilkeleri doğrultusunda ne ölçüde yeterli olduğu ve hangi açılardan eksiklikler barındırdığı detaylı bir inceleme gerektirmektedir.

Ekoturizm özelinde temel sorun, kavramın pratikte farklı içeriklerle kullanılabilmesi ve bu nedenle ekoturizm kavramının planlama dökümanlarında operasyonel ölçütlere bağlanmadan yer alabilmesidir (Nelson, 1994). Literatürde ekoturizm sıklıkla çevrenin korunması, yerel ekonomik fırsatlar, olumsuz sosyo-kültürel etkilerin azaltılması ve ziyaretçi eğitimi gibi öğelerle tanımlansa da, tanımların öznel ve geniş kapsamlı olması kavramın aşırı kullanımını ve yanlış kullanımını mümkün kılabilir (Clifton ve Benson, 2006). Bu belirsizlik, değerlendirme çalışmalarında plan metninde neyin gerçekten kurulduğu sorusunu öne çıkarmaktadır. Yerel katılımın çoğu ekoturizm girişiminde tam ve etkili katılım seviyesine taşınmadığı; projelerin çoğunda en fazla pasif katılım düzeyinde kaldığı ve bazı durumlarda katılımın hiç gerçekleşmediği raporlanmaktadır (Garrod, 2003). Benzer biçimde, yerel faydanın adil paylaşımını güvenceye alan mekanizmaların ve ziyaretçi davranışını yöneten araçların (davranış kuralları, eğitim vb.) eksikliği, ekoturizmin sürdürülebilirlik iddiasını zayıflatabilmektedir (Chan ve Bhatta, 2013; Pujar ve Mishra, 2021). Bu çerçevede, ekoturizm planlarının değerlendirilmesini yalnızca içerik başlıklarının varlığına değil; katılımın mekanizması, uygulama kapasitesi, izleme-değerlendirme ve hesap verebilirlik gibi ölçütlere dayandırmayı gerektirir (Hall, 2008; Ruhanen, 2004).

İlgili literatürde de bahsedildiği gibi ekoturizm kavramının operasyonelizasyonundaki belirsizlik nedeniyle plan dökümanlarında ekoturizmin hangi somut bileşenlerle kurulduğu çoğu zaman ölçülebilir ve denetlenebilir bir çerçeveye ortaya konmamaktadır (Clifton ve Benson, 2006; Nelson, 1994). Turizm planlaması plan üretiminden ibaret olmayan bir süreç olarak tanımlansa da planların stratejik yönelim, çok paydaş katılımı, uygulanabilirlik ve izleme-değerlendirme gibi süreç bileşenlerini plan metinlerine ne ölçüde yerleştirdiğine dair karşılaştırılabilir değerlendirmeler sınırlıdır (Hall, 2008; Ruhanen, 2004). Özellikle yerel katılım, ekoturizm girişimlerinde çoğu zaman etkili katılım düzeyine taşınamamakta ve plan düzeyinde mekanizmaştırılmadığında sürdürülebilirlik iddiası zayıflayabilmektedir (Garrod, 2003). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Türkiye'de doğa temelli turizmi yönlendirmek amacıyla il düzeyinde hazırlanan 2013–

2023 Doğa Turizmi Master Planları, ulusal ölçekte kapsamlı bir plan dökümanı seti sunmaktadır. Literatürdeki sınırlılıklar ve ekoturizm planlaması gereklilikleri göz önünde bulundurularak bu planların değerlendirilecek olmasının ve benzer çalışmaların oldukça kısıtlı olmasının bu araştırmanın önemini gösterdiği ve literatürdeki boşluğu doldurduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’de il bazında hazırlanan 81 doğa turizmi master planının erişilebilen 79’unu ekoturizm planlama ilkeleri doğrultusunda inceleyerek planların güçlü ve eksik yönlerini belirlemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada; ekoturizm planlama literatüründen türetilen kriter setiyle planları karşılaştırılabilir biçimde değerlendirmek, bulguları kriter-bazlı yarı-kantitatif özetlerle (sayı ve yüzde) görünür kılmak ve özellikle katılım, uygulanabilirlik ve izleme-değerlendirme boyutlarında ortaya çıkan örüntüleri turizm planlaması süreci ve kapasite tartışmalarıyla ilişkilendirerek tartışmak hedeflenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Turizm Planlamasının Gelişimi

Turizm planlaması, geleceğe yönelik tahminler yapmayı gerektirmekte ve politikaların uygulanmasını sağlayan stratejileri içermektedir (Hall, 2008). Plansız ve kontrolsüz turizm büyümesi, doğal ve kültürel kaynakların tükenmesine yol açabileceğinden, turizm endüstrisinin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için planlama gereklidir (Pearce, 1989). 1960’lı yıllarda hız kazanan kitlesel turizm hareketleri, 1980’lere kadar plansız büyümenin olumsuz etkilerini ortaya koymuş, bu süreçte kaynak tükenmesi tehdidi öne çıkmıştır. Bu durum, 1980’lerin sonlarından itibaren turizm planlamasında sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının benimsenmesine yol açmıştır (Inskeep, 1987, 1988; Gunn, 1987, 1988; Pearce, 1989).

Getz (1987), turizm planlamasına destekçi, ekonomik, mekânsal ve toplum odaklı olmak üzere dört ana yaklaşım tanımlamış, Hall (1995) ise bunlara sürdürülebilir turizm planlamasını eklemiştir. Dowling ve Fennel (2003), turizm politikalarının ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Hall (2008), sürdürülebilir turizm planlamasının çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ilkelerine dayanması gerektiğini belirtmektedir. Bu çerçevede, turizm planlamasının katılımcı yönetim, entegre planlama, uyarlanabilir yönetim, taşıma kapasitesi ve etki değerlendirmesi gibi temel bileşenlerden oluşması gerektiği savunulmaktadır. Katılımcı yönetim, kamu, özel sektör ve yerel halkın sürece dahil edilmesini; entegre planlama, turizmin çevre, ulaşım kültür vb. diğer alanlarla uyumlu hale getirilmesini; uyarlanabilir yönetim, turizm politikalarının esnek ve dinamik bir yapıda olması ve değişen koşullara göre revize edilmesini; taşıma kapasitesi ve etki değerlendirmesi ise turistik bölgelerin ekolojik ve sosyo-ekonomik taşıma kapasitesinin belirlenmesi ve buna uygun düzenlemelerin yapılmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte, genel turizm planlamasına yönelik birçok model ve yaklaşım bulunmasına rağmen, ekoturizm planlamasına yönelik çerçeveler, modeller ve yaklaşımlar sınırlıdır. Ekoturizm, geleneksel turizmden farklı olarak doğa odaklı, eğitici ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine dayalı bir turizm türüdür (Dowling ve Fennel, 2003). Bölgesel düzeyde ekoturizm için önerilen yaklaşımlar arasında Van Riet ve Cooks’un (1990) ekolojik yaklaşımı ve Gunn’ın (1988) bölgesel stratejik turizm çerçevesi bulunmaktadır. Bu çerçeveler, turizm gelişiminin doğal ve kültürel kaynakları koruması ve sürdürmesi gerektiği inancına dayanmaktadır.

Ekoturizm Planlamasının İlkeleri ve Yaklaşımları

Ekoturizm kavramı 1980’lerde ortaya çıkmış, 1990 yılında Uluslararası Ekoturizm Derneği tarafından “çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını artıran doğal alanlara sorumlu seyahat” olarak tanımlanmıştır. Daha ayrıntılı bir tanım Honey (2008) tarafından geliştirilmiş ve ekoturizmin düşük etkili, küçük ölçekli, koruma odaklı ve yerel topluluklara ekonomik fayda sağlayan bir turizm türü olduğu vurgulanmıştır.

Dünya Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1996 yılında kabul edilen tanıma göre, ekoturizm, doğanın ve kültürel mirasın korunmasını teşvik eden, düşük ziyaretçi etkisine sahip olan, yerel halkların aktif sosyo-ekonomik katılımını sağlayan, eğitim, farkındalık ve koruma odaklı bir seyahat biçimi şeklinde tanımlanmaktadır (Ceballos-Lascuráin, 1996). Drumm ve Moore’a göre (2005), ekoturizm, şu temel prensiplere dayanmalıdır:

- Korunan alanların doğal kaynakları üzerinde düşük etkiye sahip olmalıdır.
- Planlama, geliştirme, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm paydaşlar yer almalıdır.
- Yerel kültürlere ve geleneklere saygı gösterilmelidir.
- Yerel topluluklar ve özel tur operatörleri için sürdürülebilir ve adil gelir sağlamalıdır.
- Korunan alanların sürdürülebilirliği için gelir elde etmelidir.

- Tüm paydaşları korumadaki rolleri konusunda eğitmelidir.

Ekoturizm planlaması, farklı ölçeklerde gerçekleştirilebilir. Saha ölçeğinde, ekoturizm tesislerinin konum analizi, finansal fizibilite, çevresel değerlendirme ve çevreye duyarlı tasarım süreçlerini kapsar (Gunn, 1987). Ekoetik, doğal alanlardaki turistik tesislerin sürdürülebilir şekilde tasarlanmasını teşvik etmeli ve çevreyle uyumlu gelişimi sağlamalıdır (Page ve Dowling, 2002). Bölgesel düzeyde ekoturizm planlaması, ulaşım ağları, ekoturizm bölgeleri ve çevresel etkilerin yönetimini kapsarken, halkın katılımı, ekoturizm faaliyetlerinin yoğunlaştırılması veya yayılması gibi sosyal ve çevresel faktörleri de dikkate alır (Dowling ve Fennell, 2003).

Dowling ve Fennell (2003), ekoturizmin geleneksel turizm türlerinden farklı olarak doğa odaklı, eğitici ve sürdürülebilir kalkınma prensiplerine dayalı bir turizm türü olması gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda, başarılı bir ekoturizm politikası geliştirmek için belirli unsurların dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Öncelikle, kurumsal düzenlemeler ve yönetim yapıları ekoturizm politikalarının ulusal ve yerel yönetimler tarafından belirlenmesi ve uygulanmasını gerektirirken, aynı zamanda korunan alanların etkin yönetimi için devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve özel sektör arasında güçlü bir iş birliği oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Çevresel denetim ve sertifikasyon mekanizmaları, ekoturizmin sürdürülebilirliğini sağlamak adına önemlidir. Biyoçeşitliliğin korunması açısından ise, çevresel taşıma kapasitesi analizleri yapılmalı ve turizm gelirleri doğal alanların korunmasına yönlendirilmelidir.

Ekoturizmde yerel halkın katılımı, ekonomik kalkınmaya destek olurken, turizmin sürdürülebilirliğini de artırmaktadır (Garrod, 2003). Ancak, birçok ülkede yerel halkın ekoturizm planlamasına dahil edilmediği görülmektedir (Kia, 2021). Bununla birlikte, bazı çalışmalar ekoturizmin sadece ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda bilimsel ve eğitimsel bir alan olarak da değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir (Clifton ve Benson, 2006). Mirsanjari (2012), ekoturizmin sadece doğaya dayalı bir ekonomik faaliyet değil, aynı zamanda çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını teşvik eden stratejik bir sürdürülebilir kalkınma aracı olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Çalışmada, doğru planlama ve yönetim mekanizmaları ile ekoturizmin hem ekonomik büyümeyi destekleyebileceği hem de çevresel koruma hedeflerine katkıda bulunabileceği belirtilmektedir. Başarılı bir ekoturizm modeli oluşturmak için politikalar, yönetmelikler, yerel katılım mekanizmaları ve bilinçlendirme programlarının uyum içinde çalışması gerektiği vurgulanmaktadır. Baran ve Sat (2019), Türkiye'de GAP Turizm Master Planı çerçevesinde sürdürülebilir turizm planlamasını inceleyerek, ulusal düzeyde sürdürülebilirlik politikalarının eksikliklerine dikkat çekmektedir. Çalışma, ekolojik, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik kriterlerinin bölgesel turizm politikalarına entegrasyonu gerektiğini savunmaktadır.

Samani, Bosak ve Halvorson (2023), Gine'de yerel halkın ekoturizm planlamasına dahil edilmemesinin doğal habitatın bozulmasına yol açtığını belirtmiştir. Sánchez-Prieto vd. (2021), kıyı koruma alanlarında ekoturizmin sürdürülebilir yönetimi için yerel halkın katılımının artırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Fan ve Xu (2021): kırsal ekoturizmin coğrafi bilgi sistemleri ile analiz edilerek sürdürülebilir kalkınmaya nasıl katkı sağlayabileceğini incelemiştir. Makian ve Hanifezadeh (2021), İran'daki ekoturizmin gelişimini engelleyen temel sorunları ele almakta ve bu zorlukları, yönetim ve planlama sorunları; politik ve sosyo-ekonomik zorluklar; kültürel ve hukuki engeller; altyapı eksiklikleri; toplumun farkındalık ve bilgi eksikliği; çevresel zorluklar şeklinde altı farklı kategoriye ayırmaktadır. Pujar ve Mishra (2021), Hindistan'da ekoturizmin koruma ve ekonomik kalkınma arasında denge sağlaması gerektiğini ortaya koymuştur. Acharya vd. (2022) Jeo-ekoturizmin haritalanması ve yönetimi için analitik hiyerarşi süreci kullanarak uygun bölgeleri belirlemiştir.

Ekoturizm, doğa odaklı, eğitici ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden bir turizm türüdür. Başarılı bir ekoturizm planlaması için çevresel sürdürülebilirlik, toplumsal katılım, ekonomik fayda ve yerel halkın karar alma süreçlerine aktif katılımı gerekmektedir. Yönetmelikler, politikalar, sertifikasyon sistemleri ve teşvikler, ekoturizmin sürdürülebilirliğini destekleyen temel araçlar olmalıdır. Sonuç olarak, ekoturizm planlamasının tüm bileşenleri entegre edilerek hem doğa hem de yerel topluluklar için uzun vadeli faydalar sağlanabileceği düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışma, 2013-2023 Doğa Turizmi Master Planları'nı ekoturizm planlama ilkeleri çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlayan nitel ağırlıklı bir araştırmadır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi, verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Döküman analizi, nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan sistematik bir veri toplama ve analiz yöntemidir (Wach ve Ward, 2013). Bu yöntem, araştırma konusu ile ilişkili olarak bireyler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yazılı materyallerin toplanması, gözden geçirilmesi ve içeriklerinin analiz edilmesi sürecini kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2016). Bunun yanında, içerik analizinde oluşturulan 0/1 kod matrisi aracılığıyla planlarda belirli ilke ve unsurların varlığı sistematik biçimde kodlanmış; böylece bulguların desteklenmesi amacıyla yarı nicel sayı (n) ve yüzde (%) değerleri de elde edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, nitel değerlendirmeyi basit nicel göstergelerle destekleyen bir araştırma tasarımıdır. *Araştırma kapsamında herhangi bir gözlem, görüşme veya anket tekniğiyle bireylerden veri toplanması söz konusu olmamasından ve açık erişim dökümanlardan veri toplanmasından ötürü etik kurul iznine gerek duyulmamaktadır.*

Araştırmacının temel sorunu, Türkiye'de il bazında hazırlanan Doğa Turizmi Master Planları'nın ekoturizm planlama ilkeleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu ve bu planların sürdürülebilir turizm hedeflerini ne düzeyde karşıladığıdır. Bu sorun doğrultusunda araştırma soruları aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

1. Türkiye'de il bazında hazırlanan doğa turizmi master planları, ekoturizm planlama ilkeleriyle ne ölçüde uyumludur?
2. Planlarda çevresel sürdürülebilirlik unsurları hangi düzeyde yer almaktadır?
3. Planlarda sosyal sürdürülebilirlik, katılım ve yerel kapasite geliştirme unsurları nasıl ele alınmaktadır?
4. Planlarda ekonomik sürdürülebilirlik ve yerel fayda boyutu ne ölçüde yer almaktadır?
5. Planlar entegre kaynak yönetimi, stratejik planlama, uygulama, izleme ve ziyaretçi yönetimi bakımından nasıl bir görünüm sergilemektedir?

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Doküman analizi, araştırma konusu ile ilişkili yazılı materyallerin sistematik biçimde toplanması, incelenmesi ve yorumlanmasına dayanan bir nitel araştırma yöntemidir (Bowen, 2009; O'Leary, 2017). Bu yöntem, kurumlar tarafından üretilmiş politika belgeleri, planlar, raporlar ve resmi metinler gibi hazır verilerin araştırma soruları doğrultusunda değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Doküman analizinin önemli avantajları arasında mevcut veriye dayanması, ekonomik olması, aynı belgenin tekrar incelenebilmesine imkân vermesi ve araştırmacı müdahalesinden bağımsız olarak veri kararlılığı sunması yer almaktadır (Bowen, 2009). Bununla birlikte, yalnızca belgelerin toplanması yeterli olmayıp, bu belgelerin belirli bir analitik çerçeveye göre çözümlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada doküman analizi veri toplama yöntemi olarak, içerik analizi ise çözümleme tekniği olarak birlikte kullanılmıştır (Corbin ve Strauss, 2008; Wach ve Ward, 2013).

Bu çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yayımlanan 2013-2023 Doğa Turizmi Master Planları'ndan elde edilmiştir. Bakanlığa bağlı 15 bölge müdürlüğü bulunmaktadır ve iller bu bölge müdürlükleri altında yer almaktadır. Araştırmanın gerçekleştirildiği dönemde il bazında planların tamamına ulaşmak hedeflenmiş, ancak internet ortamında iki tanesinin yer almamasından ötürü 79 ilin planına ulaşılabilmektedir. 14. Bölge'de yer alan Van ve 15. Bölge'de yer alan Batman ilinin planlarına ulaşılamamıştır. Bu sebeple yeterli temsil gücü olduğu düşünülen 79 ilin master planları araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

Analiz süreci birkaç aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada erişilebilen tüm planlar dijital ortamda toplanmış ve incelemeye hazır hale getirilmiştir. İkinci aşamada ekoturizm planlamasına ilişkin uluslararası literatür temel alınarak analitik değerlendirme çerçevesi oluşturulmuştur. Bu çerçevede planlar; çevresel sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik ve katılım, ekonomik sürdürülebilirlik ve yerel fayda, entegre kaynak yönetimi ve bütüncülük, stratejik planlama ve uygulanabilirlik, izleme ve değerlendirme ile ziyaretçi yönetimi ve düşük etki olmak üzere yedi ilke altında değerlendirilmiştir. Üçüncü aşamada bu yedi ilke, toplam 16 kod değişkenine dönüştürülmüş ve her plan bu değişkenler açısından incelenmiştir. Kodlama sırasında ilgili unsurun planda açık biçimde yer alması 1, yer almaması ise 0 olarak işaretlenmiştir. Böylece 79 il ve 16 değişkenden oluşan bir kod matrisi oluşturulmuştur.

Kodlama sürecinde temel analiz birimi, her bir il doğa turizmi master planının ilgili ilkeye karşılık gelen metinsel içeriği olmuştur. Başka bir ifadeyle kodlama, planların tamamı üzerinden yapılmış; ancak karar verme sürecinde amaçlar, stratejiler, eylemler, uygulama önerileri, yönetim yapıları, izleme bölümleri ve tematik açıklamalar gibi ilgili metin parçaları esas alınmıştır. Bir unsurun kodlanabilmesi için ilgili ifadenin planda

açık ve ayırt edilebilir biçimde bulunması ölçütü benimsenmiştir. Dolaylı, belirsiz veya yalnızca genel iyi niyet bildiren ifadeler kodlama kapsamında yeterli kabul edilmemiştir. Bu yaklaşım, kodlama sürecinin tutarlılığını artırmak ve planlar arasında karşılaştırılabilirliği sağlamak amacıyla benimsenmiştir.

İçerik analizi sonucunda elde edilen 0/1 kod matrisi, planlarda hangi unsurların ne ölçüde yer aldığını göstermek amacıyla sayısal biçimde özetlenmiştir. Her bir kod değişkeni için kaç planda ilgili unsurun yer aldığı hesaplanmış ve bu değerler sayı ve yüzde olarak sunulmuştur. Böylece çalışma yalnızca yorumlayıcı bir nitel değerlendirme ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda planların ekoturizm ilkeleri bakımından dağılımını ve yoğunluğunu ortaya koyan sistematik bulgular üretmiştir. Bununla birlikte bu nicel göstergeler, ileri düzey istatistiksel analiz amacıyla değil, içerik örüntülerini görünür kılmak ve nitel değerlendirmeyi desteklemek amacıyla kullanılmıştır.

Bu araştırmada kullanılan değerlendirme çerçevesi ve kodlar, ilgili literatür doğrultusunda geliştirilmiş ve Tablo 1’de sunulan yedi ana ilkeye 16 göstergeye dayandırılmıştır. Buna göre planlarda çevresel sürdürülebilirlik kapsamında taşıma kapasitesi, hassas alanların zonlanması ve çevresel etki değerlendirmesine atıf; sosyal sürdürülebilirlik kapsamında katılım mekanizmaları, kapasite geliştirme ve eğitim ile somut olmayan kültürel miras; ekonomik sürdürülebilirlik kapsamında gelir paylaşımı yaklaşımı ile yerel tedarik ve yerel istihdam hedefleri; bütüncül yönetim kapsamında entegre kaynak yönetimi; stratejik planlama kapsamında kurumlar arası koordinasyon, eylem planı unsurları ile risk, afet ve iklim uyumu; izleme ve değerlendirme kapsamında performans göstergeleri ve raporlama periyodu; ziyaretçi yönetimi kapsamında ise ziyaretçi yönetimi araçları ile düşük etki ilkeleri dikkate alınmıştır. Böylece planlar ortak ve karşılaştırılabilir bir analitik çerçeve içinde incelenmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, veri toplama ve analiz sürecinin açık, sistematik ve izlenebilir biçimde yürütülmesiyle güçlendirilmektedir (Bowen, 2009; O’Leary, 2017). Bu çalışmada geçerliği artırmak amacıyla öncelikle analiz çerçevesi gelişigüzel belirlenmemiş, ekoturizm planlama literatüründe yer alan temel ilkeler doğrultusunda oluşturulmuştur. Değerlendirme ölçütleri, planların çevresel, sosyal, ekonomik ve yönetsel boyutlarını birlikte kapsayacak şekilde yapılandırılmış; bu sayede analiz yalnızca tek bir boyuta indirgenmemiştir. Ayrıca tüm planlar aynı kodlama şemasıyla incelenmiş, böylece karşılaştırılabilirlik sağlanmıştır.

Araştırmanın iç tutarlılığını güçlendirmek amacıyla kodlama süreci başlamadan önce kod tanımları netleştirilmiş ve her bir değişken için hangi tür ifadelerin varlık göstergesi olarak kabul edileceği belirlenmiştir. Kodlama sırasında belirsiz ve yoruma açık ifadeler yerine açık ve metin içinde ayırt edilebilir unsurlar esas alınmıştır. Bu durum, araştırmacının öznel yorumunun kodlama sonuçları üzerindeki etkisini sınırlandırmaya yönelik bir önlem olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 1. Ekoturizm Planlama İlkeleri ve Temelleri

İlke	Gösterge/Kriter	Kaynak
Çevresel sürdürülebilirlik	Planda taşıma kapasitesi analizi veya kullanım sınırları açık biçimde yer alır.	(Drumm ve Moore, 2005; Hall, 2008; Inskeep, 1988; UNEP ve UNWTO, 2005; Weaver, 2001)
Çevresel sürdürülebilirlik	Planda hassas alanlar için zonlama veya mekânsal koruma rejimi tanımlanır.	(Drumm ve Moore, 2005; UNEP ve UNWTO, 2005; Weaver, 2001)
Çevresel sürdürülebilirlik	Planda çevresel etki değerlendirmesine veya stratejik çevresel değerlendirmeye açık atıf vardır.	(Hall, 2008; Inskeep, 1988; UNEP ve UNWTO, 2005)
Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım	Planda yerel halkın katılımını sağlayan somut bir mekanizma tanımlanır.	(Chan ve Bhatta, 2013; Garrod, 2003; Hall, 2008; UNEP ve UNWTO, 2005)
Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım	Planda yerel paydaşlar için kapasite geliştirme veya eğitim programı yer alır.	(Drumm ve Moore, 2005; Pujar ve Mishra, 2021; UNEP ve UNWTO, 2005)
Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım	Planda somut olmayan kültürel mirasa yönelik tanımlama veya koruma yaklaşımı yer alır.	(UNEP ve UNWTO, 2005; Weaver, 2001)
Ekonomik sürdürülebilirlik ve yerel fayda	Planda gelir paylaşımı veya benefit-sharing modeline ilişkin bir mekanizma tanımlanır.	(Garrod, 2003; Pujar ve Mishra, 2021; UNEP ve UNWTO, 2005)
Ekonomik sürdürülebilirlik ve yerel fayda	Planda yerel tedarik veya yerel istihdamı artırmaya dönük hedefler yer alır.	(UNEP ve UNWTO, 2005; UNWTO, ITC, ve EIF, 2017; Weaver, 2001)
Entegre kaynak yönetimi ve bütüncüllük	Planda entegre kaynak yönetimi yaklaşımı yer alır.	(Inskeep, 1988; UNEP ve UNWTO, 2005)
Stratejik planlama ve uygulanabilirlik	Planda kurumlar arası koordinasyonu sağlayacak bir yapı ve rol dağılımı tanımlanır.	(Hall, 2008; Makian ve Hanifezadeh, 2021; UNEP ve UNWTO, 2005; UNWTO, ITC, ve EIF, 2017)
Stratejik planlama ve uygulanabilirlik	Planda eylem planı, takvim, sorumlu kurum ve bütçe gibi uygulanabilirlik unsurları birlikte yer alır.	(Burns, 2004; Hall, 2008; Ruhanen, 2004; UNEP ve UNWTO, 2005)
Stratejik planlama ve uygulanabilirlik	Planda risk yönetimi, afet veya iklim etkilerine uyumla ilgili somut bir yaklaşım bulunur.	(Hall, 2008; UNEP ve UNWTO, 2005; UNWTO, ITC, ve EIF, 2017)
İzleme ve değerlendirme	Planda izleme göstergeleri veya KPI seti tanımlanır.	(Hall, 2008; UNEP ve UNWTO, 2005; Weaver, 2001)
İzleme ve değerlendirme	Planda değerlendirme ve raporlama periyodu ile sorumlu birim tanımlanır.	(Hall, 2008; UNEP ve UNWTO, 2005)
Ziyaretçi yönetimi ve düşük etki	Planda ziyaretçi yönetimi için somut araçlar tanımlanır.	(Drumm ve Moore, 2005; UNEP ve UNWTO, 2005; Weaver, 2001)
Ziyaretçi yönetimi ve düşük etki	Planda düşük etki ilkeleri veya standartları açık biçimde yer alır.	(Pujar ve Mishra, 2021; UNEP ve UNWTO, 2005; Weaver, 2001)

Her plan, Tablo 1.'deki kriterlere göre analiz edilerek planda yer alan ve yer almayan kısımlar tespit edilmiş, planların zayıf ve güçlü yönleri belirlenmiş ve öneriler sunulmuştur. Bu değerlendirme sonucunda, Türkiye'de doğa turizmi planlamasının ekoturizm ilkeleriyle ne ölçüde örtüştüğü, hangi yönlerden geliştirilmesi gerektiği ve sürdürülebilir turizm hedefleri doğrultusunda nasıl iyileştirilebileceği ortaya konulmuştur.

Bulgular

Türkiye genelinde 81 ile ait 2013–2023 dönemi Doğa Turizmi Master Planları incelendiğinde, planların Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü koordinasyonunda ve ilgili bölge müdürlükleri (1-15) tarafından ortak bir şablon doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Tüm planlarda, doğa turizmi yalnızca ekonomik kalkınma aracı olarak değil; aynı zamanda sürdürülebilir çevre yönetimi, kırsal kalkınma, biyoçeşitliliğin korunması ve yerel halkın refahına katkı sağlayan bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. Ortak bir içerik yapısı izlenmekte olup; her planda SWOT analizi yapılmakta ve analizler doğrultusunda gelişme, koruma, pazarlama ve ziyaretçi yönetimi olmak üzere dört ana stratejik başlık altında öneriler geliştirilmektedir. Planların birçoğunda ayrıca taşıma kapasitesi, doğa turizmi envanteri, paydaş analizi, mevcut altyapı durumu ve potansiyel alan değerlendirmeleri sistematik şekilde yer almakta; ek olarak bazı illerde izleme-değerlendirme stratejileri ve sürdürülebilir yatırım projeleri gibi uygulama odaklı bileşenlere de rastlanmaktadır. SWOT analizlerinde ülke genelinde güçlü yönler olarak zengin doğal peyzaj,

coğrafi çeşitlilik, kültürel miras ve iklimsel uygunluk öne çıkarken; zayıf yönler arasında altyapı yetersizlikleri, tanıtım eksikliği, kurumsal koordinasyon sorunları ve sürdürülebilir yönetim eksiklikleri sıklıkla vurgulanmıştır. Bölgesel farklılıklar planların içerik derinliğinde kendini gösterse de, tüm illerin planları merkezi stratejiye bağlı biçimsel bütünlük, katılımcı yaklaşım ve çevresel duyarlılık temel ilkeleri çerçevesinde hazırlanmış; böylece doğa turizminin ulusal ölçekte planlı, kontrollü ve sürdürülebilir gelişimi hedeflenmiştir.

79 il doğa turizmi master planı ekoturizm planlama ilkeleri çerçevesinde oluşturulan 0/1 kod matrisi üzerinden değerlendirilmiştir. Bulgular, her bir göstergenin planlarda yer alma sıklığına göre n ve yüzde değerleriyle sunulmuştur (Tablo 2.). Elde edilen sonuçlar, planlar arasında belirli çevresel ve ziyaretçi odaklı unsurların görece daha görünür olduğunu; buna karşılık sosyal, ekonomik, yönetsel ve izleme boyutlarında önemli boşluklar bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Doğa Turizmi Master Planlarında Ekoturizm Planlama Göstergelerinin Dağılımı

İlke	Gösterge/Kriter	n	%
Çevresel sürdürülebilirlik	Taşıma kapasitesine yer verilmesi	60	75.9
Çevresel sürdürülebilirlik	Hassas alan zonlamasına yer verilmesi	0	0.0
Çevresel sürdürülebilirlik	Çevresel etki değerlendirmesine atıf yapılması	0	0.0
Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım	Yerel katılım mekanizmasının bulunması	37	46.8
Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım	Kapasite geliştirme ve eğitim planına yer verilmesi	6	7.6
Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım	Somut olmayan kültürel mirasa yer verilmesi	0	0.0
Ekonomik sürdürülebilirlik ve yerel fayda	Gelir paylaşım modelinin bulunması	0	0.0
Ekonomik sürdürülebilirlik ve yerel fayda	Yerel tedarik ve yerel istihdam hedefine yer verilmesi	0	0.0
Entegre kaynak yönetimi ve yönetim	Entegre kaynak yönetimine yer verilmesi	0	0.0
Entegre kaynak yönetimi ve yönetim	Kurumlar arası koordinasyon yapısının tanımlanması	0	0.0
Stratejik planlama ve uygulanabilirlik	Eylem planında takvim, sorumlu kurum ve bütçe unsurlarının bulunması	12	15.2
Stratejik planlama ve uygulanabilirlik	Risk yönetimi, afet ve iklim uyumuna atıf yapılması	0	0.0
İzleme ve değerlendirme	İzleme gösterge setinin bulunması	12	15.2
İzleme ve değerlendirme	Değerlendirme ve raporlama periyodunun belirtilmesi	7	8.9
Ziyaretçi yönetimi ve düşük etki	Ziyaretçi yönetimi araçlarına yer verilmesi	42	53.2
Ziyaretçi yönetimi ve düşük etki	Düşük etki ilkeleri veya standartlarına yer verilmesi	0	0.0

Çevresel sürdürülebilirlik alanında en yaygın unsur taşıma kapasitesidir. İncelenen 79 planın 60'ında taşıma kapasitesine yer verilmiş, bu oran yüzde 75.9 olarak hesaplanmıştır. Buna karşılık hassas alan zonlaması ile çevresel etki değerlendirmesine atıf hiçbir planda tespit edilmemiştir. Bu bulgu, planların çevresel sürdürülebilirliği daha çok genel kullanım baskısını sınırlama düzeyinde ele aldığını, ancak mekânsal koruma araçları ve olası etkilerin önceden değerlendirilmesi gibi daha ileri planlama unsurlarını içermediğini göstermektedir.

Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım boyutunda, planların 37'sinde yerel katılım mekanizmasına ilişkin bir içeriğe rastlanmış, bu oran % 46.8 olarak bulunmuştur. Buna karşılık kapasite geliştirme ve eğitim planına yalnızca 6 planda yer verilmiş, oran yüzde 7.6'da kalmıştır. Somut olmayan kültürel mirasa ise hiçbir planda açık biçimde yer verilmemiştir. Bu tablo, planlarda katılım söyleminin kısmen bulunduğunu, ancak bu katılımın yerel bilgi, beceri ve kültürel taşıyıcılıkla desteklenen daha kapsamlı bir sosyal sürdürülebilirlik anlayışına dönüşmediğini ortaya koymaktadır.

Ekonomik sürdürülebilirlik ve yerel fayda alanında sonuçlar daha zayıf bir görünüm sergilemektedir. Gelir paylaşım modeline ilişkin açık bir çerçeve hiçbir planda yer almamıştır. Benzer biçimde yerel tedarik ve yerel istihdam hedeflerine de hiçbir planda rastlanmamıştır. Bu bulgu, planların doğa turizmini ekonomik kalkınma söylemi içinde ele alsa bile, bu kalkınmanın yerel aktörlere nasıl yansıtılacağına dair somut mekanizmalar geliştirmede göstermektedir.

Entegre kaynak yönetimi ve yönetim boyutunda da belirgin eksiklikler görülmektedir. İncelenen planların hiçbirinde entegre kaynak yönetimi yaklaşımına ya da kurumlar arası koordinasyon yapısına açık biçimde yer verilmemiştir. Bu durum, planların doğa turizmini çok aktörlü ve çok sektörlü bir yönetim alanı olarak kurgulamakta yetersiz kaldığını; doğal, kültürel ve yönetsel bileşenleri bir araya getiren bir planlama mantığının yeterince kurulmadığını düşündürmektedir.

Stratejik planlama ve uygulanabilirlik boyutunda, eylem planında takvim, sorumlu kurum ve bütçe unsurlarını birlikte içeren plan sayısı 12'dir ve bu oran % 15.2'dir. Risk yönetimi, afet ve iklim uyumuna atıf ise hiçbir

planda tespit edilmemiştir. Bu bulgular, planların önemli bir bölümünde uygulama kapasitesini güçlendirecek somut araçların bulunmadığını; ayrıca geleceğe dönük belirsizlikler ve çevresel kırılganlıklar karşısında dayanıklılık perspektifinin planlama metinlerine yansımadağını göstermektedir.

İzleme ve değerlendirme alanında da sınırlı bir kurumsallaşma dikkat çekmektedir. Yalnızca 12 planda izleme gösterge setine yer verilmiş, bu oran % 15.2 olarak belirlenmiştir. Değerlendirme ve raporlama periyodu ise sadece 7 planda yer almakta ve % 8.9'a karşılık gelmektedir. Bu durum, planların büyük çoğunluğunda uygulamanın nasıl izleneceği, başarının hangi ölçütlerle değerlendirileceği ve planların hangi aralıklarla gözden geçirileceği konularının belirsiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Ziyaretçi yönetimi ve düşük etki boyutunda, ziyaretçi yönetimi araçları 42 planda yer almakta ve % 53.2 ile görece yüksek bir görünüm sergilemektedir. Ancak düşük etki ilkeleri veya standartlarına hiçbir planda rastlanmamıştır. Bu sonuç, planların ziyaretçi akışını ve kullanımını belirli ölçüde dikkate aldığını, ancak ekoturizmin temel unsurlarından biri olan düşük etkili kullanım anlayışını ilkesel ve operasyonel düzeyde yeterince içselleştirmediğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, planların en güçlü olduğu alanlar taşıma kapasitesi ve ziyaretçi yönetimi araçlarıdır. Buna karşılık hassas alan zonlaması, çevresel etki değerlendirmesi, somut olmayan kültürel miras, gelir paylaşımı, yerel tedarik ve istihdam, entegre kaynak yönetimi, kurumlar arası koordinasyon, risk ve iklim uyumu ile düşük etki ilkeleri gibi birçok gösterge bakımından planların tamamında yokluk dikkat çekmektedir. Bu bulgu, doğa turizmi master planlarının ekoturizm planlama ilkeleriyle yalnızca kısmi bir uyum gösterdiğini; özellikle uygulanabilirlik, bütüncüllük ve yerel fayda üretimi bakımından ciddi eksiklikler taşıdığını ortaya koymaktadır.

Tartışma

Bu araştırmanın bulguları, 2013-2023 döneminde hazırlanan doğa turizmi master planlarının ekoturizm planlama ilkeleriyle tam ve dengeli bir uyum göstermediğini ortaya koymaktadır. Planlarda bazı çevresel ve ziyaretçi odaklı unsurların görece daha görünür olması, doğa turizmi planlamasının belirli başlıklarda farkındalık geliştirdiğini düşündürmektedir. Buna karşılık sosyal sürdürülebilirlik, yerel ekonomik fayda, entegre yönetim, uygulanabilirlik ve izleme boyutlarında belirgin eksiklikler bulunmaktadır. Bu tablo, sürdürülebilir turizm planlamasının çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları birlikte ele alması gerektiğini vurgulayan yaklaşımlarla tam olarak örtüşmemektedir (Hall, 2008; UNEP ve UNWTO, 2005). Böylece, incelenen planların, sürdürülebilirlik fikrini kısmen içermesiyle birlikte, bu fikri çok boyutlu ve işleyen bir planlama yapısı haline getirmekte yetersiz kaldığı söylenebilmektedir.

Çevresel sürdürülebilirlik alanında taşıma kapasitesinin 79 planın 60'ında yer alması dikkat çekicidir. Bu bulgu, planların çevresel baskı ve kullanım yoğunluğu konusuna belirli ölçüde duyarlı olduğunu göstermektedir. Nitekim turizm planlaması literatürü, taşıma kapasitesini çevresel planlama, altyapı ve kaynak yönetimi ile birlikte temel bir planlama aracı olarak görmektedir (Inskeep, 1988). Bununla birlikte hassas alan zonlaması ve çevresel etki değerlendirmesine atf hiçbir planda tespit edilmemiştir. Bu durum, çevresel sürdürülebilirliğin çoğu zaman genel bir söylem düzeyinde kaldığını, ancak mekansal koruma araçları ve etki kontrol mekanizmalarıyla desteklenmediğini göstermektedir. Oysa ekoturizm planlamasında zonlama, tehdit azaltma stratejileri, ziyaretçi baskısının alansal dağılımı ve etki kontrolü temel araçlar arasında yer almaktadır (Drumm ve Moore, 2005). Benzer şekilde planlarda taşıma kapasitesine yer verilmiş olması, tek başına güçlü bir çevresel yönetim yapısı kurulduğu anlamına gelmemektedir. Kullanım sınırlarının yalnızca kavramsal olarak belirtilmesi değil, izleme ve uyarılma mekanizmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir (Hall, 2008; Drumm ve Moore, 2005; UNEP ve UNWTO, 2005). Bu açıdan bakıldığında, planlarda taşıma kapasitesinin görece yüksek görünürlüğünün, çevresel planlamanın derinliğinden ziyade söylemsel kabulünü yansıttığı görülmektedir.

Bu bulgu aynı zamanda plansız ya da eksik planlanmış turizm gelişiminin uzun vadede kaynak bozulması yaratabileceğine ilişkin geçmiş uyarılarla da ilişkilidir (Pearce, 1989). Taşıma kapasitesi, zonlama, etki değerlendirmesi ve izleme birlikte çalışmıyorsa, çevresel koruma yaklaşımı fiilen zayıf kalmaktadır. Bu nedenle mevcut planlar, çevresel sürdürülebilirliği bütünlük bir yönetim mantığı içinde değil, daha çok genel bir koruma hassasiyeti olarak ele almaktadır denilebilir.

Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım boyutunda yerel katılım mekanizmasının 37 planda yer alması, planların yaklaşık yarısında katılım fikrine en azından metinsel düzeyde yer verildiğini göstermektedir. Ancak kapasite geliştirme ve eğitim planının yalnızca altı planda bulunması (% 7.6) ve somut olmayan kültürel miras unsurunun hiçbir planda yer almaması, bu katılımın derinlikli bir sosyal sürdürülebilirlik anlayışına

dayanmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, yerel turizm planlarında çok paydaşlı katılım ve stratejik yönelimin kritik önemde olduğunu savunan yaklaşımla birlikte okunduğunda daha anlamlı hale gelmektedir (Ruhanen, 2004). Tek başına katılımın planlama belgelerinde yer alması değil yerel halkın karar süreçlerine, uygulamaya ve fayda paylaşımına ne ölçüde dahil edildiği belirleyicidir. Literatür de benzer şekilde, katılımın çoğu durumda biçimsel ya da sınırlı düzeyde kaldığını vurgulamaktadır (Garrod, 2003; Kia, 2021). Yerel katılımın mekanizmaya değil söyleme indirgenmesi, ekoturizmin topluluk temelli niteliğini zayıflatmaktadır. Ayrıca yukarıdan aşağıya turizm planlamasının yerel toplulukları dışlayabildiği ve bunun çevresel ve sosyal sorunları derinleştirebildiği bilinmektedir (Chan ve Bhatta, 2013). Bu çalışmada katılımın sınırlı, eğitim ve kapasite geliştirme boyutunun ise son derece zayıf çıkması, planların yerel toplulukları karar verici ortaklar olarak değil, daha çok planın etkileneceği çevre unsurları olarak gördüğünü düşündürmektedir. Oysa ekoturizm planlamasında yerel kültüre saygı, eğitim, paydaş katılımı ve bilinçlendirme programlarının birlikte çalışması beklenmektedir (Drumm ve Moore, 2005; Mirsanjari, 2012). Somut olmayan kültürel mirasın hiçbir planda açık biçimde yer almaması da bu eksikliği daha görünür kılmaktadır. Bu durum, doğa turizminin doğal kaynaklarla ilişkilendirildiğini, ancak kültürel taşıyıcılık ve yerel bilgi sistemlerinin planlamaya yeterince yansımadağını göstermektedir.

Bu bulgular uluslararası literatürdeki örneklerle birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'deki doğa turizmi master planlarında görülen eksikliklerin bütünüyle istisnai olmadığı, ancak bazı boyutlarda daha belirgin hale geldiği söylenebilir. Nitekim birçok ülkede yerel halkın ekoturizm planlamasına yeterince dahil edildiği ve katılımın çoğu durumda sınırlı ya da biçimsel düzeyde kaldığı belirtilmektedir (Kia, 2021). Benzer şekilde Samani, Bosak ve Halvorson (2023), Gine örneğinde yerel toplulukların ekoturizm planlamasına anlamlı biçimde dahil edilmemesinin doğal habitatın bozulmasına katkı verebildiğini göstermektedir. Sánchez-Prieto vd. (2021) da kıyı koruma alanlarında sürdürülebilir ekoturizm yönetimi için yerel halkın sürece daha güçlü biçimde katılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bu çalışmada yerel katılım mekanizmalarının sınırlı, kapasite geliştirme ve eğitim boyutunun ise oldukça zayıf bulunması, uluslararası literatürde tartışılan daha geniş bir yapısal sorunun Türkiye planlarına da yansımadağını göstermektedir.

Ekonomik sürdürülebilirlik ve yerel fayda boyutunda ortaya çıkan sonuçlar daha da çarpıcıdır. Gelir paylaşım modeli ile yerel tedarik ve yerel istihdam hedeflerinin hiçbir planda yer almaması, doğa turizmi planlarının yerel kalkınma boyutunu somut mekanizmalarla kuramadığını göstermektedir. Oysa sürdürülebilir turizm yaklaşımı ekonomik yaşayabilirlik kadar yerel refahı, istihdam kalitesini ve yerel kontrolü de temel amaçlar arasında görmektedir (UNEP ve UNWTO, 2005). Ekoturizm literatüründe de adil gelir paylaşımı, yerel ekonomik fırsatlar ve yerel topluluğun doğrudan yararlanması temel ilkeler arasında yer almaktadır (Drumm ve Moore, 2005; Clifton ve Benson, 2006; Weaver, 2001). Bu nedenle mevcut bulgular, planların ekonomik sürdürülebilirlik boyutunda söylemsel bir kalkınma yaklaşımı taşısa bile, bunun kurumsal ve operasyonel araçlarını üretmediğini göstermektedir. Bu eksiklik, yerel fayda ile yerel desteğin birbirini besleyen unsurlar olduğu yönündeki literatürle de uyumludur. Gelir paylaşımı mekanizmalarının yokluğu yerel desteği ve koruma başarısını zayıflatabilmektedir (Pujar ve Mishra, 2021). Benzer biçimde, turizm gelirlerinin yerel nüfusa yansımaması ve faydaların daha güçlü aktörlerde toplanması önemli bir risk olarak görülmektedir (Sánchez-Prieto et al., 2021). Bu açıdan bakıldığında, planlarda yerel ekonomik bağların kurulmaması yalnızca ekonomik bir eksiklik değil, aynı zamanda sosyal geçerlilik ve uzun vadeli koruma kapasitesi açısından da bir sorundur. Türkiye bağlamında sürdürülebilir turizm planlamasında sosyal ve ekonomik boyutların ihmal edilebildiğini vurgulayan çalışmalar da bu bulguyu desteklemektedir (Baran ve Sat, 2019).

Entegre kaynak yönetimi ve kurumlar arası koordinasyon yapısının hiçbir planda açık biçimde yer almaması, araştırmanın en kritik yönetim bulgularından biridir. Turizm planlaması, doğası gereği çok aktörlü ve çok sektörlü bir alandır. Bu nedenle planlama yalnızca hedef koyan bir belge üretimi değil, uygulama, izleme, değerlendirme, esneklik ve kurumlar arası ilişkileri içeren bir süreç olarak görülmelidir (Hall, 2008). Aynı biçimde sürdürülebilir turizmin özellikle gelişmekte olan bağlamlarda kurumlar arası koordinasyon, politika uyumu ve yerel bağlar gerektirdiği vurgulanmaktadır (UNWTO, ITC, ve EIF, 2017). Bu çalışmada koordinasyon yapısının ve entegre kaynak yönetiminin hiç görülmemesi, planların sektörel ve kurumsal parçalanmışlık riskini taşıdığını göstermektedir.

Bu durum, yönetim ve planlama sorunlarının ekoturizmin önündeki temel engellerden biri olduğunu belirten çalışmalarla da örtüşmektedir (Makian ve Hanifezadeh, 2021). Özellikle sektörler arası koordinasyon, stratejik planlama, arazi kullanım planlaması ve taşıma kapasitesi çalışmalarındaki eksiklikler, ekoturizm uygulamalarının etkisini sınırlayabilmektedir (Makian ve Hanifezadeh, 2021). Mevcut bulgular bu çerçevede yorumlandığında, doğa turizmi master planlarının ekoturizmi disiplinler arası ve kurumlar arası bir yönetim meselesi olarak yeterince kurgulayamadığı söylenebilir.

Stratejik planlama ve uygulanabilirlik boyutunda yalnızca 12 planda takvim, sorumlu kurum ve bütçe unsurlarını birlikte içeren eylem planının bulunması, planların büyük bölümünde uygulanabilirliğin zayıf kaldığını göstermektedir. Risk yönetimi, afet ve iklim uyumuna atfın hiçbir planda yer almaması da bu zayıflığı daha belirgin hale getirmektedir. Planların hazırlanmış olması, onların stratejik kapasite taşıdığı anlamına gelmemektedir. Master plan yaklaşımının teknik olarak karmaşık kalabildiği, pratikte raflarda kalabildiği ve demokratik-katılımcı niteliğinin zayıf olabildiği yönündeki eleştiri, bu bulgular açısından oldukça açıklayıcıdır (Burns, 2004). Eğer planlarda neyin ne zaman, kim tarafından, hangi kaynakla yapılacağı belirtilmiyorsa, planın uygulama gücü ciddi biçimde zayıflamaktadır.

Aynı şekilde plan üretiminin tek başına yeterli olmadığı, planlama sürecinin uygulama, değerlendirme ve esneklikle tamamlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Hall, 2008). Yerel turizm planlarında stratejik yönelimin sınırlı kalabildiğine işaret eden bulgular da bu sonuçla uyumludur (Ruhanen, 2004). Mevcut çalışmada elde edilen veriler, doğa turizmi master planlarının önemli bir kısmının belge düzeyinde kaldığını, ancak güçlü bir uygulama mimarisi geliştiremediğini düşündürmektedir. Bu durum, planların içeriksel varlığından çok planlama kapasitesinin niteliğini tartışmayı gerekli kılmaktadır.

İzleme ve değerlendirme boyutunda izleme gösterge setinin yalnızca 12 planda, raporlama periyodunun ise 7 planda yer alması, planların büyük çoğunluğunda geri besleme döngüsünün kurulmadığını göstermektedir. Oysa sürdürülebilir turizm planlamasında izleme ve değerlendirme, yalnızca teknik bir ek unsur değil, planın yaşayıp yaşamadığını belirleyen temel mekanizmalardan biridir (Hall, 2008; UNEP ve UNWTO, 2005). Ekoturizmin etki izleme, göstergeler ve paydaş katılımı üzerinden değerlendirilmesi gerektiği de açık biçimde vurgulanmaktadır (Weaver, 2001). Bu nedenle izleme seti ve raporlama periyodu bulunmayan planların, uygulama başarısını ölçme ve gerektiğinde uyarılma kapasitesi oldukça sınırlıdır.

Burada dikkat çekici olan nokta, taşıma kapasitesinin görece yüksek görünürlüğüne karşın izleme mekanizmalarının son derece zayıf olmasıdır. Bu durum, kullanım sınırlarına ilişkin kavramsal bir kabul bulunduğunu, ancak bu kabulün nasıl izleneceği ve nasıl güncelleneceği konusunda kurumsal bir mekanizmanın kurulmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle planlarda sınır koyma eğilimi vardır, fakat sınırların yönetimi ve kontrolü için gerekli öğrenme sistemi yoktur. Bu da planların uyarlamalı yönetim niteliğini zayıflatmaktadır.

Ziyaretçi yönetimi ve düşük etki boyutunda ziyaretçi yönetimi araçlarının 42 planda yer alması görece olumlu bir sonuçtur. Bu bulgu, planların önemli bir bölümünde ziyaretçi akışı ve kullanım davranışına ilişkin belirli bir farkındalık bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte düşük etki ilkeleri ya da standartlarının hiçbir planda yer almaması, bu farkındalığın ekoturizmin ayırt edici normatif boyutuna dönüşmediğini ortaya koymaktadır. Oysa düşük etkili kullanım normları, ziyaretçi davranış kuralları, çevresel eğitim ve rehber ya da çalışan eğitimi ekoturizmin temel unsurları arasında kabul edilmektedir (Weaver, 2001; Drumm ve Moore, 2005; Pujar ve Mishra, 2021). Ziyaretçi yönetimi araçlarının bulunup düşük etki standartlarının bulunmaması, planların kontrol mantığını benimsediğini, ancak davranışsal ve eğitsel dönüşüm boyutunu geri planda bıraktığını düşündürmektedir.

Bu bulgu, ekoturizm kavramının söylem düzeyinde yaygınlaştığı, ancak uygulamada yanlış ya da aşırı geniş kullanılabildiği yönündeki eleştirilerle de uyumludur (Clifton ve Benson, 2006; Nelson, 1994). Ekoturizm başlığı altında hazırlanan planlarda düşük etki, ziyaretçi eğitimi, yerel fayda, korumaya katkı ve yönetim gibi temel unsurlar yer almıyorsa, burada kavramsal bir genişleme değil, kavramsal bir gevşeme söz konusu olabilir. Weaver'ın (2001) belirttiği gibi, ekoturizm alanında yeşil görünüm altında kötü planlanmış ve kötü yönetilmiş uygulamalar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle planların ekoturizmle uyumu, yalnızca başlık ya da niyet beyanı üzerinden değil, somut planlama araçları üzerinden değerlendirilmelidir.

Uluslararası çalışmalar, ekoturizmin yalnızca doğaya dayalı ekonomik bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda koruma, eğitim, yönetim ve yerel kalkınma boyutlarını birlikte içeren çok katmanlı bir planlama alanı olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Clifton ve Benson (2006), ekoturizmin bilimsel ve eğitsel yönünün göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtirken, Mirsanjari (2012) ekoturizmi çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını destekleyen stratejik bir sürdürülebilir kalkınma aracı olarak tanımlamaktadır. İran örneğinde Makian ve Hanifezadeh (2021), ekoturizmin önündeki temel engelleri yönetim ve planlama sorunları, politik ve sosyo-ekonomik zorluklar, kültürel ve hukuki engeller, altyapı eksiklikleri ve farkındalık eksikliği çerçevesinde tartışmaktadır. Hindistan'da Pujar ve Mishra (2021), ekoturizmin koruma ile ekonomik kalkınma arasında denge kurması gerektiğini ortaya koyarken; Fan ve Xu (2021) ile Acharya vd. (2022) mekânsal analiz ve uygunluk modellemeleri üzerinden daha teknik ve araç temelli planlama yaklaşımları geliştirmektedir. Bu karşılaştırmalar, Türkiye'de incelenen planların özellikle yerel fayda, yönetim, eğitim,

düşük etki ilkeleri ve uygulama araçları bakımından uluslararası literatürde önerilen bütüncül çerçevenin gerisinde kaldığını göstermektedir. Bu durum, Baran ve Sat'ın (2019) Türkiye bağlamında sürdürülebilir turizm planlamasında ekolojik, sosyal ve ekonomik boyutların daha dengeli biçimde entegre edilmesi gerektiğine ilişkin değerlendirmesiyle de uyumludur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma bulguları doğa turizmi master planlarının ekoturizm planlama ilkelerini seçici ve parçalı biçimde yansıttığını göstermektedir. En görünür boyutlar taşıma kapasitesi ve ziyaretçi yönetimi araçlarıdır. Buna karşılık benefit-sharing, yerel istihdam ve tedarik, somut olmayan kültürel miras, entegre kaynak yönetimi, kurumlar arası koordinasyon, risk ve iklim uyumu, düşük etki standartları ve izleme mekanizmaları gibi unsurların yokluğu, planların bütüncül ekoturizm planlaması bakımından zayıf kaldığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, sürdürülebilir turizmin yerel refah, yerel kontrol, kültürel zenginlik, biyolojik çeşitlilik ve çevresel sağlık gibi çok boyutlu hedefler üzerine kurulu olduğunu vurgulayan çerçeveye karşılaştırıldığında daha net görülmektedir (UNEP ve UNWTO, 2005).

Tüm bunlardan hareketle çalışma, Türkiye’de doğa turizmi master planlarının plan varlığı açısından yaygın olmakla birlikte, ekoturizm mantığı açısından derinlikli ve uygulanabilir bir çerçeve üretmekte zorlandığını göstermektedir. Sorun yalnızca bazı başlıkların eksik olması değil, planların çevresel, sosyal, ekonomik ve yönetsel unsurları bir araya getiren işleyen bir planlama sistemi kuramamasıdır. Bu nedenle ortaya çıkan eksiklikler belge içeriğinin ötesinde, planlama kapasitesi ve yönetim anlayışıyla ilişkili yapısal bir mesele olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 3. Bölgesel Düzeyde Doğa Turizmi Master Planlarında Gözlenen Ortak Eğilimler

Bölge	Planlarda öne çıkan vurgu	Planlarda öne çıkan eksiklikler	Genel değerlendirme
Marmara Bölgesi	Doğal alanların korunması ve kırsal turizm potansiyeline yönelik genel vurgu	Taşıma kapasitesi, yerel katılım, yerel fayda ve izleme mekanizmaları sınırlı	Planlarda doğa turizmi unsurları yer almakla birlikte kentleşme ve yoğun kullanım baskısı karşısında daha güçlü uygulama araçlarına ihtiyaç bulunmaktadır
Ege Bölgesi	Doğa koruma alanları, kırsal peyzaj ve alternatif turizm çeşitliliğine vurgu	Yerel halkın katılımı, agro-turizm entegrasyonu, gelir paylaşımı ve izleme araçları sınırlı	Planlar çeşitlilik göstermesine rağmen ekoturizm ilkelerinin sosyal ve ekonomik boyutları yeterince kurumsallaşmamıştır
Akdeniz Bölgesi	Koruma alanları, rotalar ve doğa turizmi potansiyeline yönelik vurgu	İç kesimlerin entegrasyonu, taşıma kapasitesi, yerel fayda ve doğa dostu uygulama araçları zayıf	Planlarda yüksek potansiyel tanımlanmakta, ancak uygulamaya dönük bütüncül yapı sınırlı kalmaktadır
İç Anadolu Bölgesi	Doğa ve kültürel mirasın birlikte değerlendirilmesine yönelik vurgu	Ekoturizm altyapısı, sürdürülebilirlik araçları, yerel ekonomik bağlar ve izleme sistemleri zayıf	Planlar daha çok potansiyel tanımlamaya odaklanmakta, uygulama derinliği sınırlı kalmaktadır
Karadeniz Bölgesi	Yayla turizmi, doğal alanların korunması ve ekoturizm potansiyeline vurgu	Taşıma kapasitesi, bütüncül bölgesel yönetim, izleme ve kontrol mekanizmaları eksik	Planlarda doğa turizmi güçlü biçimde öne çıkmakta, ancak ziyaretçi yoğunluğu, alan kullanımı ve çevresel etkilerin kontrolüne yönelik araçlar yeterince gelişmemiş görünmektedir.
Doğu Anadolu Bölgesi	Doğal peyzaj, dağlık alanlar ve alternatif turizm potansiyeline vurgu	Altyapı, tanıtım, yerel katılım, ekonomik entegrasyon ve uygulama araçları zayıf	Planlarda potansiyel tanımlaması belirgindir, ancak planlama ve uygulama kapasitesi sınırlıdır
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Kültürel ve doğal değerlerin birlikte değerlendirilmesine yönelik vurgu	Doğa turizmi planlamasının derinliği, tanıtım, yerel katılım ve bütüncül strateji araçları sınırlı	Planlar doğa turizmini tanımlamakta, ancak bunu güçlü bir uygulama ve yönetim çerçevesine dönüştürmekte zorlanmaktadır

Not: Tablo 3, il planlarının bölgesel düzeyde karşılaştırmalı okunmasına dayalı betimleyici bir özet sunmaktadır. Değerlendirmeler, ana metinde sunulan 0/1 kod matrisi bulgularını tamamlayıcı niteliktedir

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, 2013-2023 döneminde hazırlanmış 79 il doğa turizmi master planı ekoturizm planlama ilkeleri çerçevesinde incelenmiş ve planların içerik yapısı ortaya konulmuştur. Elde edilen sonuçlar, planların ekoturizm ilkeleriyle tam ve dengeli bir uyum göstermediğini, belirli başlıklarda yoğunlaşıp birçok temel boyutu ise zayıf bıraktığını göstermektedir. Bulgulara göre taşıma kapasitesi ile ziyaretçi yönetimi araçları planlarda görece daha görünür unsurlar olarak öne çıkarken; hassas alan zonlaması, çevresel etki değerlendirmesi, somut olmayan kültürel miras, gelir paylaşım modeli, yerel tedarik ve istihdam hedefi, entegre kaynak yönetimi, kurumlar arası koordinasyon yapısı, risk-afet-iklim uyumu ve düşük etki standartları gibi unsurların planlarda yer almaması dikkat çekmektedir. İzleme ve değerlendirme boyutundaki zayıflık da planların önemli bir bölümünde uygulama sonrası öğrenme ve uyarlama kapasitesinin sınırlı kaldığını göstermektedir.

Türkiye’de doğa turizmi master planlarının büyük ölçüde belge üretme mantığıyla şekillendiği, ancak ekoturizmin gerektirdiği çok boyutlu ve uygulanabilir planlama sisteminin yeterince kurulamadığı belirlenmiştir. Planlarda çevresel hassasiyetin belirli ölçüde görünür olması olumlu bir unsur olmakla birlikte, bu hassasiyetin sosyal katılım, yerel ekonomik fayda, yönetişim, izleme ve düşük etkili kullanım normları ile desteklenmemesi önemli bir eksiklikler. Bu nedenle planların mevcut haliyle ekoturizm söylemini kısmen yansıttığı, ancak ekoturizmin koruma, yerel refah, katılım ve yönetim boyutlarını bütünsel biçimde taşıyamadığı söylenebilir.

Çalışmanın önemli katkılarından biri, il bazındaki doğa turizmi master planlarını ortak bir analitik çerçeveye değerlendirmesi ve bu değerlendirmeyi yalnızca yorumlayıcı düzeyde bırakmayıp kod matrisi üzerinden sistematik bulgular üretmesidir. Böylece planların hangi unsurları içerdiği, hangi unsurları ise sistematik olarak dışarıda bıraktığı daha görünür hale gelmiştir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’de doğa turizmi planlamasının içeriksel yönelimlerine ilişkin karşılaştırmalı bir çerçeve sunmakta ve ekoturizm planlaması bakımından öne çıkan yapısal boşlukları ortaya koymaktadır.

Araştırma bulgularına dayalı olarak bazı öneriler geliştirilebilir. İlk olarak, doğa turizmi master planlarının yalnızca genel hedef ve temalar içeren metinler olmaktan çıkartılıp açık uygulama araçlarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Eylem planlarında takvim, sorumlu kurum, bütçe ve performans göstergeleri birlikte tanımlanmalı; planlar izlenebilir ve hesap verebilir hale getirilmelidir. İkinci olarak, çevresel sürdürülebilirlik boyutunda taşıma kapasitesinin yanında hassas alan zonlaması, çevresel etki değerlendirmesi ve saha düzeyinde etki izleme mekanizmaları planlara dâhil edilmelidir. Üçüncü olarak, sosyal sürdürülebilirlik yalnızca katılım söylemiyle sınırlı kalmamalı; yerel halkın karar alma, uygulama ve değerlendirme süreçlerine nasıl katılacağı açık biçimde tanımlanmalıdır. Buna ek olarak kapasite geliştirme, eğitim ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının planlara sistematik biçimde entegre edilmesi gerekmektedir. Dördüncü olarak, ekonomik sürdürülebilirlik boyutu güçlendirilmeden ekoturizm yaklaşımının yerel düzeyde geçerlilik kazanması güç görünmektedir. Bu nedenle planlarda gelir paylaşım mekanizmaları, yerel tedarik zincirleri ve yerel istihdam hedefleri açık biçimde yer almalıdır. Beşinci olarak, doğa turizmi planlaması çok aktörlü bir yapı gerektirdiği için kurumlar arası koordinasyon mekanizmaları ve entegre kaynak yönetimi anlayışı planların temel unsurları arasına alınmalıdır. Altıncı olarak, ziyaretçi yönetimi yalnızca akış kontrolüyle sınırlı kalmamalı; düşük etki ilkeleri, davranış kuralları ve ziyaretçi eğitimi ile desteklenmelidir. Son olarak, risk yönetimi, afet hazırlığı ve iklim uyumu gibi konuların planlama çerçevesine eklenmesi, planların gelecekteki çevresel ve yönetsel belirsizliklere karşı daha dayanıklı hale gelmesini sağlayacaktır.

Türkiye’de doğa turizmi planlamasının yaygınlık bakımından güçlü, ancak içeriksel derinlik ve uygulanabilirlik bakımından geliştirilmesi gereken bir alan olduğu görülmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda plan metinlerinin yanı sıra uygulama süreçleri, yerel paydaş deneyimleri ve saha çıktıları da incelenerek plan ile uygulama arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı biçimde ortaya konulması yararlı olacaktır. Böyle bir yönelim, doğa turizmi master planlarının yalnızca ne söylediğini değil, ne ölçüde işlediğini de değerlendirmeye imkan tanıyacaktır.

Kaynakça

- Acharya, A., Mondal, B.K., Bhadra, T., Abdelrahman, K., Mishra, P.K., Tiwari, A. ve Das, R. (2022). Geospatial analysis of geo-ecotourism site suitability using AHP and GIS for sustainable and resilient tourism planning in West Bengal, India. *Sustainability*, 14, 2422.
- Angelevska-Najdeska, K., ve Rakicevik, G. (2012). Planning of sustainable tourism development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 44, 210-220.
- Baran, N., ve Sat, N. A. (2019). Sürdürülebilir turizm planlaması ve yönetimi: GAP Turizm Master Planı'na eleştirel bir bakış. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(1), 18-49.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Burns, P. M. (2004). Tourism planning: A third way?. *Annals of Tourism Research*, 31(1), 24-43.
- Ceballos-Lascuráin, H. (1996) *Tourism, ecotourism and protected areas: the state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development*. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN Publications.
- Chan, J. K. L., ve Bhatta, K. D. (2013). Ecotourism planning and sustainable community development: Theoretical perspectives for Nepal. *South Asian Journal of Tourism and Heritage*, 6(1), 69-96.
- Clifton, J. ve Benson A. (2006) Planning for sustainable ecotourism: The case for research ecotourism in developing country destinations, *Journal of Sustainable Tourism*, 14(3), 238-254.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Dowling, R. K. ve Fennell, D. A. (2003). *The context of ecotourism policy and planning* In: Fennell, D. A., ve Dowling, R. K. (Eds.) *Ecotourism policy and planning*. s. 1-20. Trowbridge, UK: Cabi.
- Drumm, A., ve Moore, A. (2005). *An introduction to ecotourism planning* (Vol. 1). Arlington, USA: Nature Conservancy.
- Fan, Z., ve Xu, S. (2021). *Research on the development of rural ecotourism planning of regional distribution based on GIS Technology*. In *Journal of Physics: Conference Series* 1992(2), 022054. Bristol, UK: IOP Publishing.
- Garrod, B. (2003) Local participation in the planning and management of ecotourism: A revised model approach, *Journal of Ecotourism*, 2(1), 33-53.
- Getz, D. (1987) *Tourism planning and research: traditions, models and futures*. Australian Travel Research Workshop, Bunbury, Western Australia.
- Gunn, C.A. (1987) *Environmental designs and land use*. In: Ritchie, J.R.B. and Goeldner, C.R. (Eds) *Travel, Tourism and Hospitality Research: a Handbook for Managers and Researchers*. s. 229–247. New Jersey, USA: John Wiley & Sons.

- Gunn, C.A. (1988) *Tourism planning*, (Second Edition), Minnesota: Taylor and Francis.
- Hall, C.M. (1995) *An introduction to tourism in Australia: Impacts, planning and development*, (Second Edition), Harlow: Longman.
- Hall, C. M. (2008) *Tourism planning: policies, processes and relationships*. (Second Edition), London, UK: Pearson Education.
- Honey, M. (2008). *Ecotourism and sustainable development. Who owns paradise?*, (Second Edition), Washington DC, USA: Island Press.
- Inskip, E. (1987) Environmental planning for tourism. *Annals of Tourism Research*, 14(1), 118–135.
- Inskip, E. (1988) Tourism planning: An emerging specialization, *Journal of the American Planning Association*, 54(3), 360-372,
- Kia, Z. (2021) Ecotourism in Indonesia: Local community involvement and the affecting factors. *Journal of Governance and Public Policy*, 8(2), 93-105.
- Makian, S., ve Hanifezadeh, F. (2021). Current challenges facing ecotourism development in Iran. *Journal of Tourismology*, 7(1), 123-140.
- Mirsanjari, M. M. (2012). Importance of environmental ecotourism planning for sustainable development. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 4(2), 85-92.
- Nelson, J. G. (1994). The spread of ecotourism: Some planning implications. *Environmental Conservation*, 21(3), 248-255.
- O’Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. London, UK: SAGE Publications Inc.
- Page, S. ve Dowling, R.K. (2002) *Ecotourism*. London, UK: Pearson Education.
- Pearce, D.G. (1989) *Tourist development*, (Second Edition), Harlow, UK: Longman Scientific and Technical.
- Pujar, S. C. ve Mishra, N. (2021) Ecotourism industry in India: a review of current practices and prospects, *Anatolia*, 32(2), 289-302.
- Ruhanen, L. (2004). Strategic planning for local tourism destinations: An analysis of tourism plans. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 1(3), 239-253.
- Samani, D., Bosak, K. ve Halvorson, S.J. (2023) Community-centered sustainable ecotourism planning in the Bossou Forest Reserve, Guinea, West Africa. *Sustainability*, 15, 4615.
- Sánchez-Prieto, M. C., Luna-González, A., Espinoza-Tenorio, A., ve González-Ocampo, H. A. (2021) Planning ecotourism in coastal protected areas; Projecting temporal management scenarios. *Sustainability*, 13, 7528.
- Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. Güzem Can Yayınları.
- United Nations Environment Programme (UNEP) ve World Tourism Organization (UNWTO). (2005). *Making tourism more sustainable: A guide for policy makers*. Paris: UNEP.

- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2002). *World Heritage 2002: Shared legacy, common responsibility*. Paris: UNESCO.
- Van Riet, W.F. ve Cooks, J. (1990) An ecological planning model. *Environmental Management*, 14(3), 339–348.
- Wach, E. ve Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper In Brief 13*, Erişim Tarihi: 16.04.2025
https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Learning_about_Qualitative_Document_Analysis/26442637?file=48090622.
- Weaver, D. B. (2001). Ecotourism in the context of other tourism types, In Weaver, D. B. (Ed.). *The encyclopedia of ecotourism*. Wallingford, UK: CABI.
- World Tourism Organization (UNWTO), International Trade Centre (ITC) and Enhanced Integrated Framework (EIF). (2017). *Tourism for Sustainable Development in the Least Developed Countries – Leveraging Resources for Sustainable Tourism with the Enhanced Integrated Framework*, Madrid: UNWTO, and Geneva: ITC and EIF.